

Anna Wesołowska [woj. mazowieckie]

Raport na 14.03.2022

A. Zasięg terytorialny objęty Raportem

Województwo mazowieckie jest największym pod względem powierzchni i ludności województwem w Polsce (37 powiatów i 5 miast na prawach Powiatu, 314 gmin). Mając na uwadze rozległość terytorialną obszaru, złożoność jego struktury organizacyjnej, liczbę różnorodnych jednostek, w tym także szkół, biorących od 2008 roku udział w programie „Katyń ...Ocalić od zapomnienia”, dla celów niniejszego raportu rozpoznanie przeprowadzone zostało w kilku wybranych miejscowościach zróżnicowanych pod względem wielkości i statusu terytorialnego: Belsk Duży – wieś w gminie Belsk Duży, powiat grójecki; Boglewice – wieś w gminie Jasieniec powiat grójecki; Grójec – siedziba powiatu grójeckiego i gminy miejsko-wiejskiej Grójec; Jeziora – wieś w gminie Pniewy, powiat grójecki; Konstancin-Jeziorna – powiat piaseczyński, położenie w aglomeracji warszawskiej, gmina miejsko-wiejska Konstancin-Jeziorna; Legionowo – siedziba powiatu legionowskiego; Lesznowola – powiat

piaseczyński, gmina wiejska; Nowa Iwiczna - wieś w gminie Lesznówola, powiat piaseczyński; Piaseczno – siedziba powiatu piaseczyńskiego i gminy miejsko-wiejskiej Piaseczno; Pieczyska – wieś w gminie Chynów, powiat grójecki; Warszawa – miasto stołeczne; Winnica – siedziba gminy Winnica, powiat pułtuski.

B. Media regionalne/lokalne a problematyka katyńska.

Tematyka katyńska znajduje swoje odzwierciedlenie w ogólnodostępnych programach telewizyjnych i radiowych. Jako przykład mogą posłużyć programy emitowane przez TVP, TVP INFO, TV Historia, TVN, Polskie Radio czy też Polskie Radio 24. Większość z nich jest dostępna w sieci, co daje możliwość zapoznania się z ich treścią np. na kanale YouTube czy w formie spisanej.

Poniżej podane przykłady nie wyczerpują zakresu publikacji dotyczących tematyki katyńskiej w badanym obszarze, ilustrują jedynie zarysowujące się tendencje. Na ich podstawie można stwierdzić, że zarówno w mediach centralnych jak i lokalnych artykuły mają przede wszystkim charakter okolicznościowy, związany z datami: 5 marca, 13 kwietnia, 17 września. To relacje z centralnych i lokalnych uroczystości, w tym także z upamiętnień bohaterów czy składania wieńców w miejscach pamięci. Ich autorami są redaktorzy prowadzący strony internetowe, dziennikarze lokalnej prasy, w przypadku szkół – uczniowie i nauczyciele. Relacje te zazwyczaj poprzedza wprowadzenie o charakterze historycznym (ogólne przypomnienie genezy zbrodni 1940 roku i najistotniejszych faktów z nią związanych), po czym następuje część sprawozdawcza z uroczystości. Pojawiają się także rozmowy z członkami rodzin Ofiar, przede wszystkim są to rozmowy z dziećmi lub wnukami. Niosą one duży ładunek emocjonalny. Przytoczone adresy internetowe pokazują także publikacje pogłębiające wiedzę historyczną w tym zakresie. To artykuły, wywiady z historykami, wykazy bibliografii czy też filmy na YouTube przygotowane przez znawców problematyki, w tym także regionalistów związanych z danym terenem. Istotną rolę odgrywają w tym muzea historyczne. Doniesienia zamieszczone w mediach lokalnych adresowane są przede wszystkim do ogółu mieszkańców. Teksty historyczne, analityczne wymagają odbiorcy zainteresowanego problematyką katyńską. W zależności od grupy wiekowej odbiorcami tekstów jest także młodzież szkolna.

<http://www.grojec.pl/aktualnosci/635>

<https://grojec.zhp.pl/2018/04/09/78-rocznica-zbrodni-katynskiej-oraz-8-rocznica-katastrofy-lotniczej-pod-smolenskiem/>

<https://pspjeziora.edupage.org/>

<https://parafia-wojskowa-radom.pl/katyn-ocalic-od-zapomnieniauroczyste-obchody-w-boglewicach/>

<https://echodnia.eu/radomskie/tag/katyn>

<https://powiat-legionowski.pl/aktualnosci/dzien-pamieci-ofiar-zbrodnikatynskiej>

<https://uzdrowisko-konstancin.pl/atraccje-konstancina/>

C. Działania edukacyjne związane z pogłębianiem wiedzy o Ofiarach Zbrodni Katyńskiej

Edukacja szkolna

Kwestie związane z edukacją szkolną reguluje przede wszystkim podstawa programowa kształcenia ogólnego dla poszczególnych typów szkół, w szczególności w zakresie przedmiotu jakim jest historia. „Treści nauczania historii – wymagania szczegółowe” określone dla klasy IV szkoły podstawowej stanowią, że uczniowie poznają elementy historii rodzinnej i regionalnej, zbierają informacje na temat historii swojej rodziny, gromadzą pamiątki rodzinne i opowiadają o nich, poznają historię i tradycje swojej okolicy i ludzi dla niej szczególnie zasłużonych. Często rozpoznanymi przez uczniów lokalnymi bohaterami są Ofiary Zbrodni Katyńskiej – osoby związane z danym terenem ze względu na: miejsce urodzenia, wykonywany zawód, np. przedwojenny nauczyciel pracujący w danej miejscowości, powiązania rodzinne. Stąd wiele upamiętnień, w tym także Dębów Pamięci, znajduje się na terenie szkół. Wiedza zdobywana przez uczniów w starszych klasach szkoły podstawowej jest już bardziej dookreślona. O nabywanych przez uczniów umiejętnościach podstawa programowa stanowi m.in., że: uczeń wymienia konsekwencje paktu Ribbentrop–Mołotow, porównuje założenia i metody polityki niemieckiej i sowieckiej w okupowanej Polsce, wymienia przykłady zbrodni niemieckich i sowieckich (Palmiry, Katyń, kaźń profesorów lwowskich, Zamojszczyzna); W procesie nauczania wykorzystywane są przez nauczycieli, w miarę istniejących możliwości, takie formy jak: wycieczki do muzeów, miejsc pamięci, korzystanie z rekonstrukcji historycznych, spotkania z ciekawymi ludźmi/świadkami historii, wreszcie – sięganie po propozycje dydaktyczne, którymi dysponują zarówno fundacje (takie jak np. Ośrodek KARTA, Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”, Centrum Turystyki Kulturowej TRAKT), jak również Instytut Pamięci Narodowej.

W szkole ponadpodstawowej zdobyta dotychczas wiedza zostaje uszczegółowiona, a umiejętności pogłębione. Uczeń: wyjaśnia genezę paktu Ribbentrop-Mołotow i przedstawia jego postanowienia, wymienia i charakteryzuje przykłady największych zbrodni niemieckich i sowieckich (m.in. Auschwitz, Palmiry, Piaśnica, Ponary, Katyń, Miednoje, Charków), porównuje system sowieckich i niemieckich obozów pracy, obozów

koncentracyjnych oraz obozów zagłady, omawia kwestie deportacji i wysiedleń ludności oraz jej planowanego wyniszczenia, wyjaśnia i omawia sposoby upamiętnienia zbrodni obu okupantów oraz heroizm Polaków na przykładzie: a) Muzeum Powstania Warszawskiego, b) Państwowego Muzeum Auschwitz- -Birkenau w Oświęcimiu, c) Polskiego Cmentarza Wojennego w Katyniu.

Nauczycielom szkół ponadpodstawowych w przekazywaniu wiedzy o Zbrodni Katyńskiej pomocna może być zintegrowana platforma edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki dostępna na stronie: <https://zpe.gov.pl/b/zbrodnia-bez-karypolscy-jency-w-zsrs-i-zbrodnia-katynska/P6f0yhyfk>

Materiały dydaktyczne dedykowane nauczycielom i zarazem przybliżające uczniom trudną problematykę katyńską dostępne są także na stronach internetowych IPN. Propozycje materiałów dla nauczycieli i uczniów przygotowało też m.in. Muzeum Pileckiego.

Realizowane treści nauczania wzmacniane są przez oddziaływania wychowawcze szkoły, kształtujące postawy obywatelskie, patriotyczne i społeczne uczniów. W odniesieniu do kwestii związanych ze Zbrodnią Katyńską i jej Ofiarami aspekt wychowawczy mają m.in. apele okolicznościowe z przygotowanym przez uczniów programem, którego tematyka dotyczy zbrodni 1940 roku czy prezentacja sylwetki bohatera. Podczas uroczystości uczniowie recytują wiersze i fragmenty prozy, prezentują przygotowane przez siebie mini spektakle. Zapraszani są bliscy

Ofiar – córki, synowie, wnuki. Inne formy to: udział w lokalnych uroczystościach rocznicowych, wystawianie sztandaru szkoły, składanie wiązanek czy współudział w wartach honorowych, odwiedzanie lokalnych miejsc pamięci, rzadziej pielgrzymki na jeden z Polskich Cmentarzy Wojennych, na ogół w Katyniu.

Istotną rolę w poszerzaniu wiedzy o Zbrodni Katyńskiej odgrywają także konkursy tematyczne. Wiele z nich ma charakter cykliczny. W konkursach adresowanych do uczniów w różnych grupach wiekowych ma swój udział także Stowarzyszenie Parafiada. Efektem konkursów są prace pisemne o charakterze opisowym, audycje radiowe, miniatury filmowe, gry terenowe, prace poetyckie czy też prace plastyczne. Ich autorzy odnoszą się w nich zarówno do samej Zbrodni Katyńskiej i jak i do jej Ofiar – na ogół postaci lokalnej historii.

Edukacja pozaszkolna

Jedną z najpopularniejszych form przybliżania wiedzy o Zbrodni Katyńskiej jest działalność muzeów, prowadzone przez nie lekcje otwarte oraz formy wystawiennicze. Istotną rolę w upowszechnianiu wśród młodzieży wiedzy i zachowaniu pamięci o zbrodni 1940 roku odgrywają organizacje

harcerskie, domy kultury, organizacje pozarządowe zrzeszające rodziny Ofiar (np. Stowarzyszenie Rodzina Katyńska w Warszawie, Warszawskie Stowarzyszenie Rodzina Policyjna 1939 Roku), organizacje skupiające oficerów rezerwy (np. Związek Oficerów Rezerwy RP), lokalne towarzystwa pielęgnujące historię swojej miejscowości, jak Towarzystwo Miłośników Piękna i Zabytków Konstancina im. Stefana Żeromskiego w Konstancinie-Jeziornie, które w 2010 roku, w 70 rocznicę mordu katyńskiego, było wnioskodawcą budowy pomnika „Katyń – ocalić od zapomnienia”, poświęconego 11 mieszkańcom Konstancina-Jeziorny, zamordowanym w Katyniu, Ostaszku i Miednoje, czy też Towarzystwo Przyjaciół Legionowa – jeden z inicjatorów budowy legionowskiego pomnika Ofiar Zbrodni Katyńskiej (współinicjatorzy: Rada Miasta Legionowo, środowiska kombatantów skupionych w Kole nr 1 Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w Legionowie, Muzeum Historyczne w Legionowie).

Edukacja dla dorosłych

Upowszechnianie wiedzy na temat Zbrodni Katyńskiej ma istotne znaczenie wśród osób dorosłych, przede wszystkim tych, które nie miały szans otrzymać pełnej wiedzy na ten temat np. w ramach edukacji szkolnej (temat był przemilczany ze względów politycznych), nie interesują się w sposób szczególny historią II wojny światowej, nie miały też rodzinnych doświadczeń związanych z obecnością bliskich „na nieludzkiej ziemi”. Pamięć o Ofiarach Zbrodni Katyńskiej jest kultywowana i upowszechniana przez stowarzyszenia skupiające rodziny pomordowanych i to też na nich w sposób szczególny spoczywa obowiązek zachowania pamięci o dokonanej zbrodni i jej Ofiarach. Odnosząc się do kwestii zaangażowania autorki raportu w działania edukacyjne adresowane do różnych grup wiekowych, należy wskazać, że uczestniczyła ona w spotkaniach z młodzieżą szkolną, studentami i osobami dorosłymi, przekazując informacje na temat zbrodni 1940 roku oraz swoją historię rodzinną. Brała udział w działaniach związanych z konkursami historycznymi, w tym w warsztatach przygotowujących młodzież klas mundurowych policyjnych do konkursu „Policjanci w służbie historii. Współorganizowała spotkania środowisk kombatanckich i członków warszawskich stowarzyszeń skupiających rodziny Ofiar Zbrodni Katyńskiej.

D. Współpraca z regionalnymi/lokalnymi instytucjami na rzecz upamiętniania Bohaterów Katyńskich.

Można jednoznacznie stwierdzić, że instytucje są zainteresowane upamiętnianiem Bohaterów Katyńskich. Świadczą o tym zrealizowane przez nie projekty, organizowane uroczystości, w szczególności związane z datami bezpośrednio odnoszącymi się do Zbrodni Katyńskiej: 5 marca (5 marca 1940 roku podjęta została uchwała o rozstrzelaniu polskich jeńców wojennych przebywających w sowieckich obozach oraz polskich

więźniów przetrzymywanych przez NKWD na obszarze przedwojennych wschodnich województw Rzeczypospolitej), 13 kwietnia (Narodowy Dzień Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej ustanowiony 14 listopada 2007 roku uchwałą Sejmu RP) czy 17 września (17 września 1939 roku Związek Sowiecki zbrojnie zaatakował Polskę).

Inicjatorami upamiętnień są zarówno instytucje centralne lokalne, jednostki wojskowe, szkoły różnych typów, organizacje pozarządowe oraz osoby fizyczne. Lokalne upamiętnienia są finansowane przez miejscowe urzędy, organizacje pozarządowe, jednostki wojskowe, osoby fizyczne, pozyskanych sponsorów. Wiązanki dla uczniowskich delegacji zakupuja szkoły. Co do zasady łatwiej jest pozyskać pomoc rzeczową niż bezpośrednio finansową.

E. Upamiętnianie Ofiar Zbrodni Katyńskiej na badanym obszarze.

W Warszawie miejsca odnoszące się do Zbrodni Katyńskiej układają się w swoisty „szlak katyńskiej pamięci”. Wędrówkę nim można rozpocząć w Bazylice Świętego Krzyża (Krakowskie Przedmieście 3). Na „szlaku katyńskiej pamięci” na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach znajduje się Dolinka Katyńska. Każdego roku w Zaduszki dolinka „płonie” od zniczy zapalonych pomiędzy dwoma krzyżami – pomnikami przez rodziny Ofiar oraz osoby odwiedzające cmentarz. Znicze zapalane są tu także: 3 kwietnia (rocznica pierwszego transportu z Kozielska do Katynia 3 kwietnia 1940 r.), 13 kwietnia (Dzień Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej), 1 sierpnia (rocznica wybuchu Powstania Warszawskiego), 1 września (rocznica wybuchu II wojny światowej) oraz 17 września (rocznica agresji ZSRR na Polskę ustawione pomiędzy krzyżami – pomnikami są świadectwem pamięci o polskiej ofierze 1940 roku.

Na badanym obszarze – w Warszawie i na Mazowszu – jest wiele miejsc upamiętniających Ofiarę Zbrodni Katyńskiej. Znajdują się one na cmentarzach, przy parafiach, w ogólnodostępnych parkach, ale także na terenach zamkniętych. Upamiętnienie Ofiar Katyńskich niejednokrotnie łączone jest z upamiętnieniem Ofiar Katastrofy Smoleńskiej. Najbardziej zindywidualizowaną formą uhonorowania Ofiar są Dęby Pamięci. Na badanym obszarze prawidłowością jest, że Dęby Pamięci posadzone na terenie szkół, przede wszystkim gimnazjów wchodzących w skład zespołów, po zmianie ustroju szkolnego nadal pozostają pod opieką młodzieży. Dotyczy to także Dębu Pamięci poświęconego mjr. Jakubowi Wajdzie. Drzewo posadzone 15 kwietnia 2010 r. przez uczniów Publicznego Gimnazjum im. ks. Zdzisława Jastrzębiec Peszkowskiego w Belsku Dużym, jak wynika z rozmowy telefonicznej z pracownikiem szkoły, jest dzisiaj pod opieką uczniów Publicznej Szkoły Podstawowej im. Jana Pawła II. Niezależnie od różnorodnych form upamiętnień kluczową rolę w zachowaniu pamięci o Ofiarach Zbrodni Katyńskiej pełni Muzeum

Katyńskie Oddział Martyrologiczny Muzeum Wojska Polskiego, zlokalizowane na terenie Cytadeli Warszawskiej przy ul. Jana Jeziorańskiego 4. To tu znajdują się przedmioty osobistego użytku wydobyte z dołów śmierci podczas prowadzonych prac ekshumacyjnych, fotografie, pamiątki, listy oraz dokumenty przekazane przez rodziny Ofiar. Muzeum Katyńskie to miejsce zadumy, akt oskarżenia i memento Zbrodni Katyńskiej. Niezależnie od miejsca czy rodzaju upamiętnienia (np.: muzeum, pomnik, tablica, Dąb Pamięci) w uroczystościach organizowanych ku czci Ofiar Zbrodni Katyńskiej bierze udział pełen przekrój wiekowy i społeczny lokalnego środowiska. Wydarzenia te są dokumentowane, relacjonowane w lokalnych mediach, na stronach internetowych szkół, parafii, urzędów, środowiskowych organizacji pozarządowych, a ich adresatem jest określony odbiorca – przede wszystkim mieszkańcy danego terenu i młodzież szkolna. Na badanym terenie pojedyncze dęby upamiętniające Ofiary Zbrodni Katyńskiej nasadzone są przede wszystkim przez szkoły, stanowiąc tym samym istotny element działań dydaktycznych i wychowawczych.

F. Charakterystyka badanego regionu/obszaru (specyfika).

Woj. mazowieckie to największa jednostka terytorialna w Polsce o dużym zróżnicowaniu urbanistycznym i gospodarczym, największej w Polsce liczbie instytucji państwowych, kulturalnych oraz placówek oświatowych. Niezależnie jednak od obszaru jest to województwo dobrze skomunikowane, z powszechnym dostępem do Internetu i sieci pocztowej.

Podane wyżej przykłady, w tym także publikacji w mediach lokalnych i regionalnych, wskazują na duże zainteresowanie społeczne problematyką katyńską. Upamiętnienia Ofiar Zbrodni Katyńskiej zarówno zbiorowe (pomniki, kamienie, tablice) jak i indywidualne (Dęby Pamięci i towarzyszące im imienne tabliczki) znajdują się w miejscowościach różnej wielkości – w aglomeracji stołecznej, mniejszych miastach, mazowieckich wioskach. Przy czym w mniejszych miejscowościach upamiętniane są na ogół osoby powiązane bezpośrednio z daną społecznością. Kryteria upamiętnienia lokalnego Bohatera są jednak zróżnicowane. Czasami decyduje miejsce urodzenia, zatrudnienie osoby w danej miejscowości, miejsce pełnienia służby, dzisiejsze powiązania rodzinne.

W takim też kontekście jednoznaczne oszacowanie liczby Ofiar Zbrodni Katyńskiej pochodzących z regionu wydaje się trudne i wymaga określenia kryteriów.